

„Kivégeztek bennünket”

A Honvéd Együttes ötvenhatos forradalma Kínában¹

A pekingi *Első Kapu Szálloda*² és az *Országos Népi Kongresszus* épülete, kínai lépték szerint, közel, alig két és fél kilométerre található egymástól. Ezt az útvonalat tette meg az a különös összetételű magyar „küldöttség”, mielőtt 1956. november 27-én délelőtt Liu Sao-csi³ elnöki tárgyalószobájába lépett. A tárgyalóasztal körül magyar részről öt, a *Magyar Néphadsereg* egyenruháját viselő férfi⁴ és hét civil – köztük egy újságíró,⁵ három diplomata,⁶ továbbá a diplomaták házastársai – foglaltak helyet. Az újságíró és az egyenruhás résztvevők a *Magyar Néphadsereg Vörös Zászló Érdemrenddel Kitüntetett Központi Művész Együttese*⁷ épp Kínában vendégszereplő „delegációjának” tagjai voltak.⁸ Amennyire a találkozásról hetven példányban készült, a teljes felső vezetéshez eljuttatott feljegyzésből meg lehet ítélni, kínai részről Liu elnökön kívül csak Csang Ting-cseng főügyész és Hszing

N É V J E G Y Z É K	
†	1. Szokolai István ezds.
②	2. Méreg László őrgy.
†	3. Vass Lajos őrgy.
†	④ 4. Kerekes János őrgy.
†	5. Böröcz József fhggy.
†	6. Nádasi Ferenoné

Az Együttes vezetői a Névjegyzék szerint

Csung-sziu tolmács – aki utóbb a feljegyzést is készítette – vett részt a megbeszélésen.⁹

Tíz és fél hónappal korábban, 1956. január 10-én Budapestre érkezett Csu Te¹⁰ marsall kínai honvédelmi miniszter. A *Magyar Filmhíradó* vezető helyen¹¹ adott hírt az eseményről.¹² A marsall tiszteletére, a Sportcsarnokban megtartott nagygyűlés drámai csúcspontjáról így értesült a moziba járó közönség:

Kis úttörőlány kendőt köt Csu Te nyakába, mellette áll Gerő Ernő. Czottner Sándor, Házi Árpád és Kristóf István tapsolnak. Csu Te beszédet mond (szinkron). Taps. Rákosi beszédet mond (szinkron). Tapsoló közönség. Kovács István díszkardot ad át Csu Te-nek. Csu Te kivonja a kardot.¹⁴

Ismeretlen kislány úttörőnek avatja fel Csu Te marsallt¹³

Kovács István díszkardot nyújt át Csu Te marsallnak¹⁵

A tudósítás¹⁶ Csu marsall protokoll-látogatásának „csak” azt az elemét nem említette meg, amely valódi szenzációnak számított a korabeli budapesti közegben: a vendég meghívta a Honvéd Együttest egy több hónapos¹⁷ turnéra a Kínai Népköztársaságba.

A 217 fős Együttes különvonata 1956. szeptember 7-én indult el a Nyugati pályaudvarról. A Szovjetunió előbb európai, majd szibériai tájain való átzötykölődés után, a magyar művészek Mandzsúriában léptek a Kínai Népköztársaság területére. Első fellépésük¹⁸ Senjangban¹⁹ volt szeptember 21-én.²⁰ A két és fél hónapos kínai tartózkodás során a 24 párt számláló tánckarból (és ennek saját népi zenekarából), a 72 fős férfikarból, egy teljes szimfonikus zenekarból, az ezekhez kapcsolódó operaénekesekből és előadóművészekből, egy fül-orr-gégeorvosból, két filmesből, egy prózai színészből, egy svájci születésű balettimesternőből, egy grafikusművészből, két újságíróból, valamint segítők, politikai tisztek és biztonsági emberek siserehadából álló Együttes sztahanovi tempóban végezte a rá rótt feladatot: tizenkét városban száznál több előadásra került sor.

Az általam megkérdezett résztvevők fél évszázad múltán is egybehangzóan így emlékeztek a kínai turnéra: „[ú]gy fogadtak bennünket, mint valami rocksztárokat!”

Az Együttes tagjai október utolsó napjaiban külföldi rádióadásokból vették híret az október 23-i budapesti felkelésnek. Mai fejjel szinte elképzelhetetlen, milyen információsivatag volt Kína 1956-ban a magyar művészek számára. A hazai újságok, rádióadások termé-

szetesen elérhetetlenek voltak, a telefon csak nagy ritkán kapcsolt, a távíró-szolgáltatás pedig kiszámíthatatlanul – hol kitűnően, hol pedig több hónapos késéssel – működött. Györgyfalvai Katalin²¹ emlékei szerint: „[a] teljes információhiány közben [Nádasi] Marcella [balett-mesternő], akivel én ezen az úton egy szobában laktam, mindennap táviratot küldött a férjének és kapott, ami csoda volt.”²² Ehhez képest, Béres Ferenc népi furulyaművész egy ihletett, késő októberi pillanat hatása alatt az alábbi táviratot küldte el, a „NAGY IMRE STOP PARLAMENT STOP BUDAPEST STOP MAGYARORSZAAG” címre: „TARTSATOK KI STOP JOEVUENK STOP BEERES FERENC STOP.”²³ A kínai és magyar posták dicséretére, a távirat meg is érkezett a Parlamentbe – 1957 márciusa táján. (Béres egyébként „megúsztá”, semmiféle külön elmarasztalásban nem részesült.)

A budapesti felkelés híre a hidegháborús médiahadviselés részeként jutott el az Együtteshez: egy álmatlanságban szenvedő művész a hotelszobájában talált „világvevő” rádiókészüléken éjfél – azaz a kínai rádióadók elhallgatása – után hámozta ki a beszüremkedő szürke zajból, valamely ellenséges rádióadó hírműsorából a „Budapest”, „revolution”, „Imre Nagy” „exit from the Warsaw Pact” szavakat.²⁴

Horváth Ádám²⁵ így idézi fel, ami ezután történt:

Ültünk este az én szobámban a szállodában, Jancsó Miklóssal és egy Vincze Lajos nevű kiváló grafikusművésszel, akik jöttek az Együttestel. Jancsó elég groteszkül nézett ki egyenruhában (mert ő is katonai egyenruhában volt), Vincze Lajos pedig hivatásos tiszt volt, és a Tisztiház alkalmazottjaként vezette ott a képzőművészeti munkákat. És ott hallottuk meg a japán rádió francia nyelvű adásaiból 25-én, hogy Magyarországon kitört a forradalom. És aznap este vacsoránál az Együttes vezetői be is jelentették, hogy Magyarországon ez van, de nem sokat tudnak. [...] [M]i [...] [Hangcsouból] – nagyon szép város, egy tó partján fekszik, nagy kínai selyemközpont – [másnap elindultunk], és négy napig utaztunk Kantonba.²⁶

(E ponton szubjektív megjegyzéssel szakítom meg a történetet: mindkét szülőm az Együttesnél dolgozott. Apám – aki 29 éves korára a Honvéd tánckar művészeti vezetője és koreográfusa volt éppen – a kínai turnén is részt vett. Anyám zongorista-korrepetitor volt, s ha a kínai induláskor éppen nem héthónapos kisfiával – azaz velem – lett volna elfoglalva, ő is alighanem részt vett volna a turnén. A lakás belső terének, ahol felnőttem, némi keleties jelleget kölcsönöztek

az apám által hozott kínai emléktárgyak: elefántcsont evőpálcikák, teakészlet, jegyzetfüzetek és előjegyzési naptár, képeslapok, akkori szokás szerint bőröndre ragasztott szállodareklám-cédulák, favázás, lámpaernyőként használt selyem napernyő. E tárgyak talán leglátványosabbika egy, a Hangcsou városban található Nyugati tavat ábrázoló, nagyméretű selyemfestmény volt. Hazajövetel után apám a festményhez nádkeretet készített, s az így került a falra. Az elmúlt évtizedben legalább tízszer elolvastam az utazó művészekkel készült interjúmat, s csak most, apám halála után jó huszonöt évvel, éppen e szöveg írásakor eszméltem rá, hogy a hangcsoui selyemfestménynek különleges jelentése lehetett apám számára: e műtárggyal apám – talán maga előtt sem világos, hogyan, s miért – mintegy „titokban” magán-emlékművet állított, amikor azt mintegy kiállította otthona falán.)

A Hangcsou és Kanton (Guangzhou) közötti vonatút során az Együttes hermetikusan el volt zárva a világtól, s a kantoni tartózkodás során is csak nagyritkán, lopva jutottak külföldi rádiókból származó hírtöredékekhez.²⁷ A szállás egy *Aiqun* nevű (a korabeli körülményekhez képest) luxusszállodában volt. Ez a maga 15 emeletével 1937-es átadásakor Kína legmagasabb épülete volt. E szálloda saját tengelye körül forgó, egy nap alatt 360 fokos fordulatot megtevő „penthouse” étterme szolgált az Együttes „szinte állandó”²⁸ politikai gyűléseinek helyszínéül. Horváth Ádám emlékei szerint, a politikai konszenzus a körül látszott kibontakozni, hogy „[L]e kell váltani a pártot.”²⁹ A felkelők rögtön egy munkástanács (helyesebb volna talán „művészdemokráciáról” szólni – ha egyáltalán létezik ilyen) megalakításának követelését fogalmazták meg. Horváth Ádám harmadik személyben mondja el a döntéshozatal történetét: „Megválasztottak egy Forradalmi Bizottságot, vezetőjéül Vass Lajost. Aki párttag volt egyébként.”³⁰ Visszatekintve, mérsékelt áldás volt ez a választás. Ötvenvalahány év elmúltával Seregi László némileg ironikusabban foglalta össze az alternatív dolgozói demokrácia ezen intézményének létrehozatalára vonatkozó reflexióját: „Vass Lajos, aki szegény megitta a levét, [...] őt választottuk a forradalmi bizottság elnökének.”³¹ Talán itt találunk magyarázatot arra, hogyan lehet, hogy az Együttes katonai ranglistáján harmadik helyet elfoglaló – Bükky Andor basszista közlése szerint egyértelműen „hivatásos”³² katona – Vass őrnagyot az Együttes felsőbb vezetői nem tartották célirányosnak magukkal vinni a Liu elnökkel tartandó, egy hónappal későbbi, feszülten oldott hangulatúnak ígérkező pekingi „beszélgetésre”.

Az imperialista dezinformáció elleni eredményes küzdelem jegyében – és az előadóművészi morál romlása fölötti aggodalmukban – a kínai vendéglátók, mint Seregi László³³ meséli,

amikor kiderült, hogy Pesten vér folyik, abban a pillanatban elzárták az összes rádiót, összeszedték, hogy ne hallgathassuk³⁴ [...] De mi megszerveztük az éjszakai ügyeletet és mégiscsak hozzájutottunk bizonyos információkhoz. A kínaiak pedig nagyon emberségesek voltak. Mondták, megértik, hogy rossz lelkiállapotban vagyunk, hiszen nem tudjuk, mi van a szereteteinkkel, ezért nem kell a programot folytatni. Mi azonnal tiltakoztunk és azt mondtuk, hogy mindenképpen végigcsináljuk a turnét. [...] [A] kínaiaktól arra is ígéretet kaptunk, hogy a mi tiszünk, egy Illyés Karcsi nevű alhadnagy elmehet Pestre egy postarepülővel a [családjaink által hozzánk írott, de hagyományos, postai úton kézbesíthetetlen] levelekért. Így történt. Karcsi felhasalt a csomagokra, eljött Pestre [...]. Mindenki kapott otthonról levelet. Persze nem csak jó híreket kaptunk, hiszen volt, akinek a hozzátartozója pusztult el a harcokban. A párttitkárunknak, aki csepeli munkásgyerek volt, a lakásában egy orosz tank állt.³⁵

Györgyfalvay Katalin emlékezete szerint, az első hírek kézhez kapása után

csönd volt, néma csönd, mert a kínaiak azt a megoldást választották, hogy mindenről leválasztottak minket. [...] Bármit kérdeztünk, válasz helyett csönd volt. [...] [M]i jóformán semmit nem tudtunk. Valahonnan, talán a BBC-n keresztül jöttek néha a hírek, de mindig mindent már olyankor tudtuk meg, amikor már nem volt igaz. Úgy jöttünk hazafelé, hogy senki semmilyen hozzátartozójától, semmiféle értesítést nem kapott, viszont olyan rémhírek jártak körbe, hogy Budapestet bombázzák. Nekem ez bőven elég volt ahhoz, hogy kikészüljek, miközben nem volt senkim, semmim; a hazám, azt nem tudom, hogy akkor mit jelentett nekem.³⁶

Az Együttes politikai tekintetben az október végi hírek előtt sem volt kimondottan egységes. Zilahi Győző³⁷ szerint,

olyan Együttes [volt ez], ahol belülről már fortyogott minden. Legáltalábbis ugye a Horváth Ádám, a Vass Lajoska és a többiek. Béres Feri. Ezek már akkor ott, ott – nem szervezkedtek, de elmondták hangosan a véleményüket a fönnálló társadalmi rendről.³⁸

S ekkor, a kínai körutazás „körét” bezárva, a budapesti forradalom kirobbanása után húsz – a szovjet katonai beavatkozás után nyolc – nappal, november 12-én érkezik az Együttes vissza Pekingbe. A turnén résztvevő két filmes, Jancsó Miklós és Bodrossy Félix által forgatott, 1957-ben elkészült útibeszámoló-film a kor sajátos virágnyelvén így érzékelteti az Együttes november 4-e előtti és utáni érzelmi állapotát: „Sanghajban nyár volt még, Pekingben tél, amikor ott jártunk.”³⁹

Vincze Lajos grafikusművész⁴⁰ naplója pontosan érzékelteti a művészcsoportban uralkodó helyzetet:

November 12.

Újra Peking. Az állomáson mindenkit csokor virág és egy-egy kínai várja. A fogadtatás „emelkedett” hangulata odáig fajul, hogy a könnyebb legényeket a vállukon viszik a szónoklás színhelyére. Az őszintén hangzó üdvözlő szónoklat szövegében újra elhangzik a Moszkvából sugalmazott dajkamese is tragédiánkkal kapcsolatban, de elhangzik az a kívánság is, hogy minél hamarabb kapjunk megnyugtató híreket hazulról. Szomorúan mosolygó ripacsok integetnek az autóbuszokból a kedvesen lelkendező kínaiaknak.⁴¹

A pekingi Első Kapu szállodában november 12-én sajátos meglepetés éri az Együttes tagjait. Nemcsak arról van szó, hogy

[a]z egész szálloda személyzete kint tapsol a lépcsőkön érkezésünk örömeire és hangos „szerbusz” kiáltásokkal mélyítik a két nép hagyományos barátságát⁴²,

hanem arról is, hogy

kínos helyzet volt, mert egy szállodába tettek a szovjet cirkusszal. És hát ugye elég élénk indulatok dühöngtek.⁴³

A pekingi Első Kapu Szálloda dolgozói elismerésre méltó kreativitással reagáltak a kialakult helyzetre: az Együttes odaérkezésekor ékes magyar nyelvű levelet intéztek a magyar művészekhez. A levél arra irányult, hogy megoldjon egy kényes diplomáciai feladatot: megakadályozni az egy héttel korábban még háborúban állt két szocialista ország művészei közötti fizikai konfliktus kialakulását a szállodaépületben, amelyben – legalább is néhány éjszakára – egy fedél alatt hálnak.

Kedves Elvtársak! A Magyar Néphadsereg Művészegyüttesének tagjai!

Éppen most, amikor a Ti hazátokban a nagy Szovjetunió segítségével gyökeréig szétzúzták az ellenforradalmi restaurációs összeesküvést és Kádár elvtárs az összes jóindulatú magyar dolgozó lelkes támogatása mellett megalakította a munkás-paraszt forradalmi kormányt, amely fokozatosan helyreállítja a magyar nép szabad életét, Ti ma Szokolai István eredese vezetésével Kína 10 nagyvárosában való szereplés után szerencsésen megérkeztek fővárosunkba. Ebből az alkalmából forró szeretettel köszöntünk Benneteket és testvéri jókívánságainkat fejezzük ki felétek.

Kedves Elvtársak! A közelmúltban 10 és egyénhíny nappal ezelőtt, mivel hazátokat a sötét ár által való elsodrás veszélyeztette, szívetek aggodalommal és fájdalommal telt el. Ezekben a napokban a mi elvtársaink szívében is az aggodalom és fájdalom érzése uralkodott. De mint mondják a sötét felhők nem szüntethetik meg a napsütést, miután a magyar nép feje felett gyülekező felhőket a hatalmas szovjet hadsereg segítségével szétoszlatta, kedves Elvtársak, hazátokban győzött az igazság! Ebből az alkalmából őszintén és forrón üdvözlünk Benneteket és hazátokat.

Kedves Elvtársak! Az elmúlt több mint 10 nap alatt, amikor éjjel-nappal hazátok és hozzátartozóitok sorsa felett aggódtatok mégis az eredeti terv szerint folytattátok országunkban való szerepléseket. Ez a hatalmas lelkielő és szilárdság mélyen megindított bennünket, mert tudjuk, hogy egy ilyen helytállás még nagyobb fáradságot jelentett számotokra. Eppen ezért ma amikor fővárosunkba érkeztek kérünk Benneteket elvtársak, hogy alaposan pihenjétek ki Magatokat. Az, hogy mi most vendégül láthatjuk a hős magyar nép és hadserege képviselőit - a Magyar Néphadsereg Művészegyüttesének tagjait - számunkra dicsőséget jelent. Mi minden erőnkkel azon leszünk, hogy a Magyar Néphadsereg Művészegyüttesében résztvevő testvéreink minél jobban érezzék itt magukat.

A Chien-men Fantien, azaz az a szálló, amelyben laktok ez év augusztusában készült el, azok számára, akik a Kínai Kommunista Párt VIII. kongresszusán küldötként vettek részt. A kongresszus küldötteinek vendégül látása a szálló dolgozói számára dicsőséges feladatot jelentett. Most ugyanilyen dicsőséges feladat a mi kedves magyar elvtársainknak, a Magyar Néphadsereg Művészegyüttesének vendégül látása. Kedves Elvtársak, éreztetek itt magatokat úgy, mint otthon és bármiféle kívánságaitokat minden udvariasság nélkül mondjátok meg nekünk, s mi azon leszünk, hogy amennyire csak erőnkéből telik feltétlenül kielégítsük az elvtársak kívánságait. A mi irodánk a 309-es szobában van, bármiféle ügyben hozzánk forduljatok. Mosítás, cíftisztítás, stb., kérdésekben közvetlenül az illető szobát kiszolgáló elvtársakhoz fordulhattok elintézés végett. A földszinten található fodrász, kázinó, posta, amelyek az elvtársak szükségletét kielégítésére szolgálnak.

Kedves Elvtársak! Ti sokat fáradtatok! Engedjétek meg, hogy még egyszer öszinte és meleg üdvözlésünket és jókívánságainkat fejezzük ki felétek. Jó egészséget elvtársak! Kívánjuk, hogy minél előbb megnyugtató híreket kaphatok hozzátartozóitoktól.

Bajtársi üdvözléssel:

A Magyar Néphadsereg Művészegyüttesét Vendégülálló Iroda és a Chien-men Fantien /Első Kapu Szálló/ összes dolgozó.

Peking, 1956. november 12.

Az Első Kapu Szálloda „összes dolgozóinak” levele a Honvéd Együttes művészeihez

A szálloda „összes dolgozó” örömteli hangnemben, tegeződve mondják el, hogy ismeretese előttük a geopolitika és a közelmúlt rövid szovjet-magyar háborújának alapvető tényei – ha mégoly sajátos értelmezési keretben is. A levélírók által képviselt politikai vonal természetesen egyezik a hivatalos szovjet-kínai állásponttal:

a magyarországi forradalom reakciós elemeket szabadított el, sőt, „ellenforradalmi restaurációs összeesküvés” volt (vagy azzá vált), a szovjet katonai beavatkozás pedig „segítség” volt, amellyel „Kádár elvtárs forradalmi munkás-paraszt kormánya [...] fokozatosan helyreállítja a magyar nép szabad életét”. Vagyis még *nem állította helyre* (a mondat állítmányának igeideje vagy a jelenre, vagy a jelöletlen jövő időre utal), a katonai beavatkozás pedig nem végső mozgató, a forradalom vesztét előidéző csapás volt, hanem csupán segítő gesztus. A voltaképpeni főszereplő nem más, mint Kádár (és kormánya). A szovjet hadsereg? Ahol tud, „segít”.

Az időpontot tekintetbe véve (nyolc nappal vagyunk a szovjet hadsereg magyarországi visszatérése után), lenyűgöző, milyen szabatos pontossággal rendelkezésére állt a kínai vezetésnek a hivatalos szovjet álláspont, mennyire sikerült a kínai vezetés, a kínai apparátus, a magyar nagykövetség és a közreműködő kínai és magyar tolmácsok levélfogalmazó csoportjának megtalálnia a – későbbiekben a Kádárék által használt – pontos „vonal” nyelvi kifejezési formáját.

Mindezt meglehetősen erőltetett, a levélírók szándéka szerint lírai metaforakincs gazdagítja. „A sötét ár által való elsodrás”, az „aggodalom és fájdalom” politikai iránytól mentes érzeményei, „a sötét felhőkkel” ellentétozott „napsütés”, „a magyar nép feje felett gyülekező felhők”, melyeket „a hatalmas szovjet hadsereg szétozlatott”, s így „győzött az igazság” – ezek mind-mind a külföldi művészek vélhetően képzeletgazdag világlátására apelláló szónoki fordulatok. A levelet ugyanakkor át- meg átszővi az őszinte elismerés és a köszönet azért, hogy a „hazája és hozzátartozói sorsa felett aggódó” Együttes (ismét vegyük észre, a szóhasználat milyen diplomatikusan kerüli el a politikai iránymegjelölést) nem szakította meg a vendégszereplést (ahogy annak lehetőségét a kínai vendéglátók felkínálták), hanem az eredeti terv szerint „helytállt”, vagyis Kína nagyvárosait végigjárva, keményen megdolgozott a kínai–magyar barátság elmélyítéséért. A szálloda „összes dolgozói” arra „kérlik” az Együttes tagjait, hogy „pihenjék ki magukat.”

A levél eddigi szakaszának fentebb stíljével némileg ütközik az utolsó bekezdés, amely meglehetősen prózai használati utasításokat nyújt – így pedánsan megjelöli például, melyik szobában található a szálloda irodája. Azt is jelzi, hogy a kisebb gyakorlati kérdésekben – „mosatás, cipőtisztítás, stb.” – „az illető szobát kiszolgáló elvtársakhoz” fordulhatnak a vendégművészek, s hogy hol találják az „elvtársak szükségleteinek kielégítését” szolgáló „fodrászt”, a „kantint” és az

adott kontextusban fölöttébb sajátos jelentésűvé emelkedett „póstát”. A levél – az Együttes katonai mivoltával összhangban – nem „elvtársi” (ahogy a levél megszólítása írja), hanem „bajtársi” üdvözlettel zárul. A levelet az Együttes minden tagja megkapta.

Mindent összevetve, a levél alapvetően arra a gesztusra emlékeztet, amikor a birkózók, ökölvívók, a harcművészetek egyéb ágainak gyakorlói az összecsapás végét jelző csengőszó után átölelik egymást. Pontosabban: amikor a győztes átöleli a vesztest. Egyszerre fejez ki egyfajta megbecsülést – sőt, talán rokonszenvet, együttérzést – ugyanakkor azt is, hogy vége az egymás ütés-verésének, eldőlt a küzdelem, további harcra nincs mód, tér, idő, alkalom. Legfőbb funkciója a felhevült, adrenalináramlásban úszó opponens lecsendesítése. Ebben az értelemben a levél – a maga sajátosan szolgáltatóipari-kínai-proletkultus fogalomkörében – mintegy emlékeztetőül szolgál: a háborúnak szabályai vannak, s a vesztes félnek is joga van a tiszteletre, megbecsülésre (feltéve persze, ha elfogadja, hogy legyőzték).

Vincze Lajos ugyanerre így reflektál:

Az ebéd az immár szokásos formák között az obligát menüvel zajlik. De van egy külön fogás, és szájról-szájra terjed az asztalok között. Az „új fogás” a 10-i Kádár-beszéd kivonata volt, aminek az itt kifürkészhető lényege a huszonharmadikai követelések teljesítése, sőt a szovjet csapatok kivonulásának lehetősége volt. Nagy Imre sem ellenforradalmár, Kossuth-címer, stb. Nem volt semmi különösebb lelkesedés, a taps is inkább udvarias jellegű volt. Nem hisznek már itt sem semmit. Egyetlen hír keltett különösebb érdeklődést, mely szerint ENSZ megfigyelők útban vannak Pestre. Persze ez is igen jelentéktelen tapasztalás a kapott sebekre, de talán mégis jelent valamit a nagy piacon, ahol népek sorsának kellene eldőlni. A társulatban egyre komolyabban kezd gyökeret verni a felismerés, hogy magatartásunkkal és okosságunkkal még itt is segíthetünk azon az ügyön, ami otthon oly nagyon bukdácsol. Nem győzzük hangsúlyozni, hogy nem a gazdagok uralmának visszaállítása a cél. Hanem a kis lélegzetvételnyi szabadság, ami nélkül semmiféle jólét nem terem. Újra felpislákol a reménysugár talán, hogy az oktan vérontást megunva a hatalmasok hagynak bennünket is élni úgy, ahogy tudunk. Ez a remény talán jogos is, amikor a jelek szerint újra megismert a világ egy régi népet, amelyiket még nem lehet eltemetni, sőt, leckét ad azoknak, akik megfélemlítettek a magasabbrendű, elfogadhatóbb hazudozásról. Akik még azt a hiedelmet sem engednék meg nekünk, hogy nem vagyunk oktanabbak náluk.”⁴⁴

A vesztes fél rezignáltan, visszafogottan veszi tudomásul az egyenlőtlen küzdelem eredményét, és elmélkedésének fő iránya a veszteségekben kialakítható *modus vivendi*. Bizalma, reménye arra irányul, hogy a győztesek talán mértékletességet és könyörületet tanúsítanak a vesztes iránt.

Eközben megszületett a praktikus megoldás a szállodai békét fenyegető veszély dolgában: a szovjet cirkusz és a Honvéd Együttes közötti geopolitikai feszültséget diplomáciai úton úgy enyhítették, hogy „külön kellett étkezni a szovjet cirkusszal. A szovjet cirkusz külön étkezett, mi külön étkeztünk.”⁴⁵

Az elkövetkező hetekben az Együttes pekingi programja nem ki-mondottan a pihenés motívumát helyezte előtérbe: 1956. november 13-a és 27-e között pontosan húsz előadásra került sor,⁴⁶ különféle felállásban. Ehhez kapcsolódtak a vendéglátók által szervezett egyéb szakmai és idegenforgalmi programok.

Liu elnök Moszkvában töltötte 1956 október végét, november elejét. Eredetileg azért utazott oda, hogy a lengyel „válságról” konzultáljon a szovjet vezetéssel. A magyar felkelés híre Moszkvában érte. Ha már úgymint Moszkvában járt, a magyar „válsággal” kapcsolatos szovjet döntéshozatalban is szerepet játszott: telefonon konzultált Mao elnökkel, s ismételt hivatalos találkozókra adta át a kínai vezetés elgondolásait Hruscsov-nak. Liu elnök a Honvéd Együttes pekingi érkezése előtt két nappal, november 10-én számolt be⁴⁷ párt-elnökhelyettesi minőségében a KKP Központi Bizottságának a magyar „válságról” és saját, Moszkvában játszott szerepéről.

A november 27-i találkozón Liu Sao-csi meglehetősen távolról, fölöttébb elvont síkon közelítette meg a problémát. A némileg egyoldalúra sikeredett „tárgyalást” Liu a következő okfejtéssel indította:

Liu: [...] Úgy véljük, két kérdés a legfontosabb. Az egyik annak tisztázása, hogy ki barát és ki ellenség, a másik pedig, hogy világosan lássuk, mi a helyes és mi a helytelen. [...] Ellenség és barát világos elkülönítése meglehetősen nehéz, mivel az ellenség ugyanolyan ruhát hord, mint mi, ugyanazt a nyelvet beszéli, mint mi, a homlokára sincs írva semmi. Sztálin ugyan sok hibát követett el, de mégiscsak forradalmár, marxista. Ő nem az ellenségünk. Az Önök Rákosi-ja is sok hibát követett el, kivégeztette Rajkot, pedig Rajk jó ember. A hibát elkövető ember agyában nem az forog, hogy a dolgokat el-

rontsa, hanem az, hogy jól csinálja. [...] Ő nem a mi ellenségünk. Az amerikai elnök, Eisenhower mostanában sok jót mondott Magyarországnak, Dulles külügyminiszter szintén nagyon sok jót mondott. Ők jó emberek, vagy rossz emberek? Szerintem nem jó emberek. Ezt nevezem ellenség és barát világos elkülönítésének. Ez a legfontosabb kérdés.

Ezután következik a helyes és helytelen világos elkülönítése. Elkerülhetetlen, hogy saját embereink is elkövessenek hibákat. Nincs olyan ember, aki ne követne el hibát. Sztálin nagy hibákat követett el. Sok jó embert, a saját elvtársait hibásan megölte. De voltak nagy eredményei is. Úgy véljük, hogy sokkal nagyobbak az eredményei, mint a hibái. Marx is követett el hibát, azt mondta, hogy Anglia békés úton elérheti a szocializmus győzelmét. Azt is mondta, hogy a szocializmus csak akkor győzhet, ha több országban egyszerre jár sikerrel a forradalom. A valóság megmutatta, hogy hibázott. Lenin kijavította a hibát, azt mondta, hogy a szocializmus egy országban is győzhet. A valóság bebizonyította, hogy neki volt igaza. Rákosi nagy hibákat követett el, de voltak eredményei is. Ha valaki saját maga követ el hibát, azt kijavíthatja.⁴⁸

Liu még két hosszú bekezdés erejéig magyarázta a barát és ellenség, illetve a hiba és a bűn fogalmai közti distinkcióra vonatkozó elképzeléseit. Kitért a nyugati gyarmatbirodalmi politikára és kinyilvánította meggyőződését, mely szerint

A Szovjetunió szocialista ország, nem támadhat meg másik országot, de követhet el hibát. Elkövetheti a nagyhatalmi sovinizmus⁴⁹ hibáját. Amikor Magyarországon a belső rend konszolidálódott, akkor Önök tárgyalást folytathatnak a Szovjetunióval, úgy, mint Lengyelország, és minden kérdést meg lehet oldani. Ha a két ország gazdasági kapcsolataiban volt Önök számára előnytelen körülmény, arra is lehet kárpótást találni. [A Szovjetunió] teljesen más, mint az imperialisták. [...] A két kérdést nem lehet összekeverni, a helyes és helytelen kérdés az ellenség és köztünk [fennálló ellentét] kérdésévé tenni. Az ellenség és a köztünk fennálló ellentét kérdésének tisztázása a fő kérdés, és csak ezután jön a helyes és helytelen kérdésének tisztázása. [...] Gondolkodni kell rajta. Nyugodtan gondolkodni. Sokat kell gondolkodni.

E ponton Méreg László őrnagy, az Együttes igazgatója vette magának a bátorságot, hogy válaszfélét adjon Liu elnök eddigi okfejtésére.

Együttesvezető. Én fiatal vagyok, politikailag képzetlen. Jórészt egyet-értek azzal, amit Liu elvtárs az imént elmondott, de van néhány dolog, amivel nem értek egyet. [...] [Ú]gy vélem, hogy Rákosi esetében már nem hibák elkövetéséről van szó, hanem a magyar nép ellen elkövetett súlyos bűnökről. [...] [T]udjuk, hogy a Szovjetunió segítségével a magyar nép ellen hatalmas bűnököt követtek el. [...] A szovjet hadsereg beavatkozásának az lett a következménye, hogy valójában a Szovjetunó és Magyarország között háború alakult ki. Nem november 4-re gondolok, hanem október 23-ra.⁵⁰

Liu udvariasan igazat adott Méregnek, majd elismételte a hibák és a bűnök közötti különbségtételre vonatkozó elképzeléseit. Párhuzamot vont egyfelől Rákosi és Gerő, másfelől az akkor már Moszkvában élő Vang Ming között. Méreg viszontválaszában „bevallja”, hogy korábban ő is Rákosi követője volt. Liu kitartóan afelé tereli a beszélgetést, hogy a hibák elkövetőivel, beleértve a „nagy hibák” elkövetőivel is „összefoghatunk”. Ekkor szólal meg Böröcz József főhadnagy.

Koreográfus: [...] Én még fiatal vagyok, politikailag képzetlen. Nem vagyok a Magyar Dolgozók pártjának sem tagja, de forrón szeretem a hazámat és a népemet. Az imént Liu elvtárs a hiba minőségének és mennyiségének kérdéséről beszélt. Én úgy gondolom, hogy ha egy ember sok nagy hibát követett el, az már bűn. Hadd hozzam fel én is a tábornokot példaként. Ha sok ütközetet elveszít, akkor végül elveszíti az egész háborút is. Rákosi valóban nagy bűnt követett el a magyar nép ellen. Rajk ügyében egy egész éjszakán át néhány emberrel együtt fabrikálta a hamis bizonyítékokat. Így mérgezte meg az ártatlan elvtársát. Az ő esete Vang Mingével nem teljesen azonos. Én úgy vélem, jelenleg Magyarországnak magának kellene összefognia, és újból fel kéne építenie szocialista hazánkat.⁵¹

A diplomáciai eljárásrendet némileg kreatívan értelmezve, Száll József diplomáciai ügyvivő e ponton közbeszól, belefojtja Liu elnökbé a szót, és stréber jó tanuló módján „helyreigazítja” a koreográfust:

Száll: A történeti hűség kedvéért szeretném kijavítani az elvtárs által az imént mondottakat. Valójában a Berija által küldött szovjet állammédel-misek fabrikálták a hamis bizonyítékokat. Rákosi ugyan tudott a do-logról, de nem volt jelen, és nem is mert ezzel a dologgal foglalkozni.⁵²

Liu továbbviszi a nemzetközi összefüggések fonalát. Elismeri, hogy Vang Ming „ügye” nem azonos Rákosiéval, jelzi, hogy „ő csak elmondta az ő tapasztalataikat”, s egyben emlékeztet rá, hogy Magyarország belügyei egyben a Szovjetunióra is tartoznak. S ismét visszatér a hibák kérdésére.

Például a mi mezőgazdaságunk kollektivizálása helyes, de mondhatjuk-e, hogy egyetlen hibát sem követtünk el? Valójában meg is öltünk embereket. Nem mi öltük meg őket, hanem öngyilkosok lettek.⁵³

Rámutat a teremben tartózkodó Csang Ting-cseng főügyészre, s emlékeztet rá, hogy „a hozzá beérkezett ügyek között van 10 százaléknyi, amelyekben hibás ítélet született.”⁵⁴ E ponton Liu helyreigazítja Méreg őrnagyot, aki pár perccel korábban azt állította, hogy

a világon egyetlen ország sincs, amely a Szovjetunió segítségével fel tudná építeni a szocializmust. [...] Ha a Szovjetunió segítségével egyetlen ország sem tudná felépíteni a szocializmust, akkor a Szovjetunió a kezdetekkor hogyan tudta felépíteni a szocializmust?”⁵⁵

E ponton meglehetősen ellaposodik a „beszélgetés”, Liu még udvariasan megjegyzi, hogy

csak amolyan elvtársi eszmecserét folytattunk. Természetesen az Önök dolgait főleg Önöknek maguknak kell megfontolniuk és megoldaniuk. De nekünk is van felelősségünk abban, hogy a saját véleményünket elmondjuk, mivel érdekel minket az Önök dolga.⁵⁶

Nem nehéz elképzelni, milyen hangulatban távoztak a magyar „delegáció” tagjai Liu Sao-csi elnöki tárgyalójából. Az utolsó napok három fő tanulsággal jártak az Együttes politikailag aktív tagjai számára.

1. A dolgok eldőlték, „mozgástér” a már meghatározott kereteken belül áll rendelkezésre.

2. A kínai vendéglátók a szocializmusmodell-harcban alulmaradt „szövetségest” látták bennük, olyan „szövetségest”, akinek az a feladata, hogy alkalmazkodjék a kialakult helyzethez.

3. Lelkileg, politikailag, érzelmileg fel kell készülni a hazaútra – beleértve a lehetséges politikai felelősségre vonást is.

Eközben a Pekingben fellépő, múzeumba járó és ideje nagy részét szuvenírvásárlással mulató Együttes tagjainak hangulata már határo-

zottan irritáltak volt nevezhető. Bükký Andor például ilyesmire is visszaemlékezett:

November tizennegyediké, Peking. Műsor vége, már fellépés vége [...]. Sokan sírtunk. Mert olyan volt. A Vass Lajos azt mondta, hogy „Isten bssza meg! Talpra magyart!” – és elénekeltük. Ez volt november 14-én.⁵⁷

Az Együttes húsz pekingi előadásának valamelyikén – Seregi László emlékezete szerint „az utolsó pekingi előadáson” – megjelent Csou En-laj kínai miniszterelnök és külügyminiszter. Ha ez valóban az utolsó pekingi előadás volt, akkor november 27-t írunk, vagyis ugyanannak a napnak az estéjét, amelynek délelőttjén az Együttes némely tagjai és a három magyar diplomata megkapta Liu Sao-csi eligazítását a hiba és a bűn, valamint a barát és az ellenség megkülönböztetésének tárgyában. Az Együttes előadásait akkurátusan rögzítő, hivatalos naptár szerint ez az előadás az Égi Híd Színházban⁵⁸ került megrendezésre, méghozzá este 7 órakor. Az előadás után Csou En-laj felment a színpadra, és

[a]zt mondta, üljünk le. Leült az egész Együttes a földre [a leengedett függöny mögött, a színpadon], ő pedig tartott egy nagyon jóindulatú előadást úgy háromnegyed órában, amelyben elmagyarázta, hogy szeretnünk kell a szovjeteket, nem szabad összevesznünk velük, mert ők is csak jót akarnak. A beszéd végén Vass Lajos az ő nagy bölcsességével azt mondta: – Tisztelt Csou En-laj elvtárs. Mi nem tudunk olyan szép beszédet mondani, mint ön, ezért egy dallal szeretnénk megköszönni kedves szavait. Összeterelte a kórúst és elénekelték a „Fölszállott a pávát”. Csou En-laj sorról-sorra fordította a szöveget és nagyon meghatódott tőle.⁵⁹

Seregi velem folytatott interjújában némileg máshova került a hangsúly:

Megállás nélkül csak azt agitálták, hogy a szovjet és a magyar nép barátsága örök és megbonthatatlan, és így egy négyórás beszédet tartott Csank Kaj-sek – nyavalyát Csang Kaj-sek, a kínai [miniszterelnök], a Csou En-laj –, melyben még gyermekes példákat is hozott, hogy aszongya, higgyék el, Kínában van egy tartomány, ahol mi szovjet elvtársakat hívtunk, hogy segítsenek, építésben, és a szovjet bará-

taink ott megették az összes uborkát. Pedig ott az a tartomány népe szerette az uborkát, de nem jutott hozzá, mer[t] a szovjet elvtársak mind megették. Hát ez volt azért, arra, hogy mi rosszban legyünk a szovjet barátainkkal, hát, nem. Csak egyék az uborkát. Ezen a szinten ment a példa. És hogy higgyük el, hogy ez a barátság... Vass Lajos, [...] erre a Csou En-laj-beszédre, ültünk a földön, s ő meg a színpadon beszélt, hulla fáradtak voltunk, de ő fáradhatatlan energiával... Vass Lajos fölált, aszonta, köszönjük a csodálatos beszédjét Csou En-laj elvtársnak, de ne haragudjon, mi nem bírjuk a nyelvet, engedje meg,

Csou En-laj miniszterelnök és Vass Lajos őrnagy, karnagy, a Forradalmi Bizottság elnöke⁶¹

hogy dallal válaszoljunk... s ott volt egy „Fölszállott a páva”, végig bögve, [...] tényleg úgy éreztük, hogy eltiporták a magyar forradalmat. Kivégezték bennünket.⁶⁰

Horváth Ádám hasonlóan érzett:

Csou En-laj személyesen eljött az egyik előadás végén, ott kellett maradnunk a színpadon, s tolmáccsal tartott egy kétórás előadást, hogy Magyarországon vissza akarta venni a hatalmat az ancien régime és meg kellett akadályozni és a kínai emberek se szeretik, hogy ott vannak a szovjet tanácsadók, mert megeszik az uborkát, ami a kedvenc ételük, meg jó lakást kapnak, meg autót. Hát, ha a tanácsadás megszűnt, akkor ők elmennek, az autó, az uborka meg a lakás ottmarad. Egy nagy, nagyon fölkészült beszéd volt. S akkor válaszul mi elénekeltük a „Fölszállott a pávát”, azt lefordította a szöveget a kínai tolmács, s mondta, hogy nyugodtan, nem lesznek rabok többet Magyarországon, mondta. Ez egy kétórás, pokolba kívántuk, mert fáradtak voltunk, nem hittünk neki, nem érdekelt a dolog, és hát aztán az út folyt tovább [...] ⁶²

Zilahi Győző Szokolai ezredesre, az Együttes élére helyezett vezérkari politikai tisztre hegyezte ki frusztrációját a pekingi búcsú-előadáson:

Szokolai. Nem is nagyon ismertem. Hallottam róla, tudtam, hogy ő jött, azt hiszem ő volt a párt részéről a fő-fő megbízott. Ő volt az, akinek a vonalat kellett biztosítani, a párt vonalát. De én őt nem ismerem. [...] ő mondott mindig ilyen beszám... ilyen kámbékra összehívtak Pekingben és volt többek közt...

B. J: Pohárköszöntő?

Z. Gy: [Igen] ... elmondta a Csou En-laj a maga plakátszövegét, hogy minden virág virágozzon, mert testvérek vagyunk, a kommunizmus nagy bűdös égisze alatt. Nem szerettem. És akkor fölállt ez a Szokolai nevezetű úr, akihez soha nem kerültem közel, mert nem is nagyon akartam, én mindig távol ültem ezektől a felkent fenekű kommunistáktól és elmondta és fölállt és válaszolt. Ennyi volt az összes, ami történt. ⁶³

Bükky Andor még pikártebb stílusban aposztrofálja a helyzetet:

Csou En-laj egy órás [...] szpícsket mondott el a magyarországi helyzetről, és amire nagyon emlékszem, hogy azt mondta, hogy felvetődött

a kínai elvtársakban, a lakosságban, hogy mért építünk mi a szovjet elvtársaknak házakat, mikor nekünk sincsen, amibe lakjunk. S erre Csou En-laj elvtárs azt mondta, hogy a szovjet elvtársak valamikor majd el fognak menni, a házak meg ott fognak maradni...⁶⁴

Vincze Lajos témával kapcsolatos véleményéről annyit, hogy a Pekingben töltött utolsó hétről szóló, a meglátogatott pekingi múzeumokról, utcákról, boltokról illetve Csi Paj-si 94 éves festőfejedelemmel tett, rövid látogatásáról szóló, érdekfeszítő napló-bejegyzéseiben meg sem említi a miniszterelnöki látogatást.

Az Együttes politikai thrillerbe illő moszkvai közjáték után (aminek elmondására itt nincs mód), 1956. karácsonyeste érkezett vissza Budapestre. A „Mao elnök személyes ajándékaként” kapott, jakszörrel bélelt, marhabőr-nagykabátokban hazatérő furcsa szerzeteket, az Együttes tagjait új-régi előljáróik azzal a napiparancssal fogadták a Nyugati pályaudvaron, hogy „maguk most hazamennek, a kabátokat beakasztják a szekrénybe, és soha többé mutatkoznak bennük”. Valamennyien értették, hogy ennek az értük való aggodalom az oka: e ruhadarab a korabeli budapesti ikonográfiában ávós kinézetűnek számított, s könnyen a művészekre nézvést hátrányos kimenetelű félreértésekre adhatott volna okot. Egyik válaszadóm elmesélte, budapesti lakásproblémáját részben Mao elnök kedvességéből oldotta meg, ugyanis néhány év múlva a térdig érő, vastag bőrkabátok forgalmi értéke olyan magas volt Budapesten, hogy abból finanszírozni lehetett egy kisebbfajta öröklakás „belépési költségét”.

A Nyugati pályaudvar hideg várótermében álldogáló Együttes új felettesei hozzátették: „most egy hét szabadság, utána január 2-án jelentkeznék az elvtársak a Tisztiházban a munkakönyvükért”. Az Együttest ugyanis időközben, „racionalizálás” címszó alatt, 1957. január 1-i hatállyal, jogutód nélkül megszüntették, „alkalmazottait” szélnek eresztették.

Pár hét múlva, sokkal kisebb létszámmal, más személyizzettel, de ismét a Honvédelmi Minisztérium költségvetéséből, s ismét Méreg László vezetésével újból alakult egy Honvéd Művész Együttes nevű kulturális intézmény. Kodály Zoltán közbenjárására, a férfikar (és karnagya, Vass Lajos) átkerült a Filmharmóniához, a szimfonikus zenekar zenészei és a táncosok pedig más budapesti Együtteseknél

találtak munkát. A „hangadók” némelyikét katonai fegyelmi eljárás alá vonták, és három-négy évnyi szilenciummal sújtották. Előbb-utóbb így vagy úgy valamennyien visszakerültek a művészeti életbe.

Száll József, aki 1956-ban „első beosztottként” a magyar nagykövetség ügyvivőjének szerepét töltötte be, 1970 őszén, hivatalban lévő római magyar nagykövetként disszidált. Távollétében hazaárulásért 15 év börtönre ítélték. Mind Galla Endre, mind pedig Tálás Barna hamarosan kilépett a külügyi szolgálatból. Galla az ELTE Kelet-Ázsiai Tanszékének vezetője, irodalomtörténész és fordító lett. Tálás Barna vezető sinológus-közgazdász, az MTA doktora.

Liu Sao-csi a kínai vezetés második embere maradt, s 1966-ban ő maga elnökkölt a politikai bizottságnak azon az ülésén, amely meghirdette a *Nagy Proletár Kulturális Forradalmat*. Hamarosan azonban – minden valószínűség szerint maga Mao elnök intenciói szerint – őt magát is ellenforradalmárnak bélyegezték. 1967-es letartóztatását követően többször, nagy nyilvánosság előtt megalázták és megverték. A fogságban évekig megtagadták cukorbetegségének gyógykezelését,⁶⁵ újra meg újra tüdőgyulladást kapott, s napra pontosan tizenhárom évvel a Honvéd Együttes pekingi visszatérése után, 1969 november 12-én, egy börtönkórházban halt meg.

Jegyzetek

¹ © All rights reserved!

Az itt közölt anyag részeit korábban előadtam már a *University of California / Berkeley* Történettudományi tanszékén, a berlini *Wissenschaftskolleg*ban, a *Humboldt Egyetemen*, a *Collegium Budapest*ben, a *CEU Institute for Advanced Study*-ban, a *Lipcsei Egyetemen*, a kolkatai (India) *Gorky Sadan*ban, valamint a *National University of Singapore Asia Research Institute*-jában.

Ezúton mondok köszönetet a *Lipcsei Egyetem Research Academy Leipzig* nevű intézményének, illetve Leibnizről elnevezett *Kelet-Európa-történeti és -kulturális Intézet*ének a tőlük kapott három-három hónapos kutatási ösztöndíjért, a *Collegium Budapest*nek és a *Central European University Institute of Advanced Study*-nak az egy-egy féléves, ösztöndíj nélküli kutatási lehetőségért, a *Rutgers University*-nek, amely kutatómunkámat többszöri kutatási szabadsággal, illetve csekély, ám annál hasznosabb kutatási kerettel támogatta, a *Honvéd Együttes* vezetőségének, személy szerint Aranyos Károly ezredesnek, az Együttes akkori ügyvezető igazgatójának azért, hogy hozzáférést biztosított az Együttes levéltárához, a *Magyar Nemzeti Levéltár*nak, az *Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltár*ának és az *Országos Széchényi Könyvtár*nak az ott biztosított kutatási lehetőségért, a *Magyar Nemzeti Filmarchívum*nak azért, hogy lehetővé tette számomra az idézett Jancsó-film megtekintését, valamint Zsigmond Krisztának az interjúk legépeléséért. Külön

köszönet illeti az Együttes azon tagjait, akik fogadtak és felidéztek emlékeiket a kínai turnéről, továbbá Sárközy Erikának, aki rendelkezésemre bocsátotta Vincze Lajos kínai naplójának második kötetét.

- ² 北京前门建国饭店. A négycsillagos szálló ma így ajánlja magát az utazók figyelmébe angol nyelvű interentes portálján: „A [hotel] a Tiantan Park közelében található, mindössze tíz percnyi sétára az Országos Előadóművészeti Központtól és a Tienanmen tértől. Az 1956-ban épült szállodát történelmi levegő lengi át, és sok szobája maig magas, gipsztukkós mennyezetű. A szálloda éttermei mind a kínai, mind a nyugati étek iránt vágyakozó vendégek ízlését kielégítik. Szállodánknek saját színházterme is van.” <http://www.jianguohotelqianmen.com/> Utolsó elérés: 2018. november 17.
- ³ 刘少奇, *pinyin* átírásban: Liu Shaoqi. Liu az *Országos Népi Kongresszus Állandó Bizottságának* nem sokkal korábban kinevezett „első elnöke” volt. Egyben a KKP elnökhelyettese, azaz a kínai nómenklatúra szerint Mao elnök után a második ember volt.
- ⁴ Szokolai István ezds, a „művészdelegáció” élére a kínai útra kinevezett katonapolitikai főtitst, Méreg László örgy, az Együttes vezetője, Havas Ervin szds, a *Néphadsereg* című lap tudósítója, Kerekes János ales, a szimfonikus zenekar karmestere, és Böröcz József fhdgy, a tánckar koreográfusa és művészeti vezetője.
- ⁵ Fábíán Ferenc, utóbb a *Népszabadság* pekingi tudósítója.
- ⁶ Száll József ügyvivő, valamint két előbbi turnusban pekingi magyar tudományos továbbképzési ösztöndíjas, akiket a Külügyminisztérium végzés után rögvst diplomáciai szolgálatba fogadott: az irodalmár Galla Endre és a közgazdász Tálás Barna. (Lásd pl. Record of Conversation from Premier Zhou’s receiving of the Hungarian Ambassador to China Ágoston Szkladán on his Farewell Visit, November 02, 1956, History and Public Policy Program Digital Archive, PRC FMA 109-01038-02, 1-10. Translated by Péter Vámos and Gwenyth A. Jones. <http://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/117695>; Salát Gergely: Budapestől Pekingig: a magyar-kínai kapcsolatok múltja, <http://www.konfuciuszintezet.hu/index.php?menu=muveltség&almenu=7&cikkszam=49>. (Utolsó elérés: 2018. november 11.) Az adott időszakban betöltetlen volt a magyar nagyköveti poszt Pekingben, mert Szkladán Ágoston nagykövet november elején ripsz-ropsz elhagyta állomáshelyét, s Moszkvába utazott (Vámos Péter: Sok figyelés, kevés beszéd, *Történelmi Szemle*, 2006, XLVIII, 3-4: 359–387. https://tti.btk.mta.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz2006-3-4/359-387_Vamos.pdf; utolsó elérés: 2018 november 14.). Szkladán távozása után a pekingi nagykövetség legmagasabb rangú diplomatája Száll József első beosztott volt, ám ő éppen Japánban tett hivatalos látogatást, amikor Szkladán távozott állomáshelyéről. Így Száll helyett először Galla Endre másodtitkára hárult a magyar ügyvivői szerep Pekingben (Vámos: Sok figyelés...). Száll pekingi visszatérése után vette át a nagykövetség vezetésének feladatát Gallától.
- ⁷ Ez volt az Együttes hivatalos neve akkoriban. A továbbiakban „az Együttes”.
- ⁸ Az Együttes vezetésének ismeretében némileg különösnök tűnik a Liu elnökkel tárgyaló delegáció összeállítása. A vezetőség köréből nemcsak a francia-svájci születésű Nádasi Marcella balettmesternő maradt ki, hanem a protokoll-lista harmadik helyén szereplő Vass Lajos őrnagy. is. Ez annál is meglepőbb, mert Vass az Együttes legnagyobb létszámú egységének, a férfikarnak a művészeti vezetője

- volt, ráadásul a három művészeti vezető (Vass Lajos, Kerekes János és Böröcz József) közül Vass volt az egyetlen, akinek – mivel a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolát is Néphadsereg-ösztöndíjasként végezte el, s a férfikar karnagyi szerepét is hivatásos állományú tisztként végezte – értelmezhető katonai múltja-jelene volt. A többi kar művészeti vezetői – Kerekes János, dr. Lukács Ervin és Böröcz József – pro forma kaptak katonai rangot, ám sem előtte, sem utána semmilyen katonai szolgálatot nem teljesítettek.
- ⁹ Az eseményt Hszing tolmács feljegyzése alapján tudjuk rekonstruálni, hála Vámos Péter Kína-történész kínai külügyi levéltári kutatómunkájának, amelynek egyik eredménye a *Kína mellettünk? Kínai külügyi iratok Magyarországról, 1956* című, a *História* és az *MTA Történettudományi Intézete* közös kiadásában, 2006-ban, Budapesten megjelent kötet. Lásd: Liu Sao-csi bizottsági elnök fogadta a magyar Honvéd Művész Együttes illetékeseit. Tárgyalási jegyzőkönyv. I. m. 304–308.
- ¹⁰ 朱德, Zhu De/Chu Te.
- ¹¹ Mönich László, Szabó Árpád és Herskó Anna: Csü Te Marsall Magyarországon. *Magyar Filmhíradó*, 1956. január 19, <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=12704>. Utolsó megtekintés: 2018. november 4.
- ¹² A Magyar Televízió ekkor még csak kísérleti adása létezett. A rendszeres műsorszolgáltatást tizenöt hónap múlva, 1957. május 1-én kezdte meg. http://mmi.elte.hu/szabadbolcsesz/mmi.elte.hu/szabadbolcsesz/index9540.html?option=com_tanelem&id_tanelem=559&tip=0. Utolsó megtekintés: 2018. november 4.
- ¹³ Forrás: Csü Te..., 1, 41. <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=12704> Utolsó megtekintés: 2018. november 4.
- ¹⁴ „Vonat begördül az állomásra (gőzmozdony). Csü Te marsall kiszáll a vonatból. Rákosi Mátyás fogadja - ölelés, csók. A másik két küldöttet is üdvözlük. Tapsoló emberek a pályaudvar előtt, jön Rákosi, Csü Te és Hegedűs András. Sztálinvárosi gyár meglátogatása. Jön a forró acél a kemencéből. Sportszarnok belső tele emberekkel. Kis úttörő lány kendőt köt Csü Te nyakába, mellette áll Gerő Ernő. Czottnér Sándor, Házi Árpád és Kristóf István tapsolnak. Csü Te beszédet mond (szinkron). Taps. Rákosi beszédet mond (szinkron). Tapsoló közönség. Kovács István díszkardot ad át Csü Te-nek. Csü Te kivonja a kardot. Vastaps, Csü Te kiáltások. Csü Te távozik, mögötte Hegedűs András. A vonat elviszi Csü Te-t, aki integet a vonat ajtajából.” Kivonat leírás. Csü Te marsall [a Kínai Népköztársaság alelnöke] Magyarországon. *Magyar filmhíradó* 3. 1956. január 19. <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=12704>. Utolsó megtekintés: 2018. november 4.
- ¹⁵ Csü Te..., 2, 55. <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=12704> Utolsó megtekintés: 2018. november 4.
- ¹⁶ „Szeretettel várt vendégek érkeztek hazánkba a Kínai Népköztársaságból. Csü-Te elvtárs, a Kínai Népköztársaság alelnöke, Mi-Ezun-Csen marsall, és Liu-Lan-Tau elvtárs. A pályaudvar előtt lelkes tömeg, hosszas éljenzéssel fogadta a küldöttséget. A vendégek meglátogatták első szocialista városunkat, Sztálinvárost. A Sztálin Vasmű Kínabeli testvérére, az ansani acélműre emlékeztette Csü-Te elvtársat és a küldöttség többi tagját. Az is, mint a Sztálin Vasmű, szovjet tervek alapján épült. A Sportszarnokban találkoztak Budapest dolgozóival. A résztvevők szünni nem akaró tapssal fogadták a szónoki emelvényre lépő Csü-Te elvtársat. Beszéde a kínai és magyar nép mélyülő barátságának hitvallása volt. Nagy lelkesedés közben

emelkedett szólásra Rákosi Mátyás elvtárs. Kedves Csu-Te elvtárs, kedves vendégeink. Egyek vagyunk a kínai néppel, a szocializmus építéséért, a világ békéjéért, a népek biztonságáért folytatott közös küzdelemben. Erősít bennünket az a tudat, hogy a hatalmas Kínai Népköztársaság népei testvérként állanak mellettünk, az európai béke fönntartására, megszilárdítására és a szocializmus építésére irányuló harcunkban. A legendás kínai vörös hadsereg győzelmes hadvezérének, Csu-Te elvtársnak a budapesti dolgozók ajándékaaként Kovács István, a Magyar Dolgozók Pártja központi vezetőségének titkára magyar díszkardot nyújtott át. Három napot töltött hazánkban a kínai kormányküldöttség. Népünk az elutazás percében mégis régi, szeretett barátoktól búcsúzott a kínai köszöntés szavaival, tízezer évnél is tovább, örökké éljen népeink barátsága.” (Elhangzó szöveg. Csu Te... <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=12704>. (Utolsó megtekintés: 2018. november 4.)

- ¹⁷ Az Együtttest 1948-ban, Veres Péter honvédelmi miniszter javaslatára, mint egyfajta új, népi szocialista „Gesamtkunstwerk” leendő kreatív központját hozták létre. (A létrehozatala mellett szóló indokokat részletesebben taglalja: József Böröcz: *Performing socialist Hungary in China: 'Modern, Magyar, European', Cold War History*, 2017, 18:3, 257–274. <https://doi.org/10.1080/14682745.2018.14252>. (Utolsó megtekintés: 2018. november 11.) 1949. tavaszi premierje óta az Együtttes kizárólag a szomszédos szocialista országokban tett legfeljebb 1-2 hetes, néhány előadásból álló külföldi turnét. A kínai út kihívása tehát minden korábbi erőfeszítést nagyságrendekkel felülmúlt. (Lásd: Böröcz: *Performing socialist Hungary...*).
- ¹⁸ Lásd: Maklári József: *ÁTÜTŐ MAGYAR SIKER – MUKDENBEN. Népszava*, 1956. október 11.; Havas Ervin: *Katonaművészeink sikere Kínában. Esti Budapest*, 1956. október 11.
- ¹⁹ Korábban Mukdennek hívták a japán fasiszta megszállástól sokat szenvedett Mandzsúria legnagyobb városát.
- ²⁰ A premier művészi programját részletesen elemzi Böröcz: *Performing socialist Hungary...*
- ²¹ Györgyfalvy Katalin 1956-ban az Együtttes táncosnője, későbbi vezető koreográfus lett.
- ²² Fuchs Livia: Egy pálya emlékezete. Beszélgetéssorozat Györgyfalvy Katalinnal. I. *Parallel*, 2012, 25, 24–35. http://epa.oszk.hu/03000/03025/00025/pdf/EPA03025_parallel_2012_25_024-035.pdf. (Utolsó megtekintés: 2018. november 17., 31.)
- ²³ Interjú Zilahi Győzővel. Készítette: Böröcz József.
- ²⁴ Seregi László, a *Magyar Állami Operaház* Balettkarának későbbi világsztár-koreográfusa és művészeti vezetője – akkoriban az Együtttes szólistája – emlékezete szerint, ez Hangcsouban történt. Lásd: *Reflektorfényben Hacsaturján és Bodor*. (Interjú Seregi Lászlóval). Budapest. 149–173, in Hovanyecz László (szerk.): *Értéktéremtők* 2006. Budapest, Kossuth Kiadó, 159.
- ²⁵ Horváth Ádám televízió-rendező, a *Magyar Televízió* volt elnöke, 1956-ban az Együtttes baritonistája volt.
- ²⁶ Interjú Horváth Ádámmal. Készítette Böröcz József.
- ²⁷ Uo.
- ²⁸ Uo.
- ²⁹ Uo.

- ³⁰ Uo.
- ³¹ Interjú Seregi Lászlóval. Készítette Böröcz József.
- ³² Interjú Bükky Andorral. Készítette Böröcz József.
- ³³ Interjú Seregi Lászlóval.
- ³⁴ A rádiók eltávolításának motívumát az összes interjú megerősíti.
- ³⁵ Reflektorfényben Hacsaturján és Bodor, 160.
- ³⁶ Fuchs: „Egy pálya emlékezete. . .”, 30.
- ³⁷ Zilahi Győző 1956-ban az Együttes szolótáncosa, utóbb a Magyar Állami Operaház Balettkarának tagja lett.
- ³⁸ „Interjú Zilahi Győzővel.”
- ³⁹ Jancsó Miklós: „Kína vendégei voltunk.” Katonai Filmstúdió, 1957, 17 perc. Magyar Filmarchívum, 5:22–5:29. Jancsó három további rövidfilmet is megjelentetett a Kínában felvett anyagból: „Dél-Kína tájain”, „Pekingi paloták” és „Színfoltok Kínából”.
- ⁴⁰ Vincze Lajos grafikusművész hivatásos katona, s ebbéli minőségében a Honvéd Tisztiház – egyben a Honvéd Együttes székháza – parancsnoka is volt, alezredesi rangban. Három évvel a kínai út után saját rajzaival rendkívül gazdagon illusztrált útikönyvet tett közzé a kínai utazásról: Vincze Lajos, *Napfelkelte a Jangce partján*, Világjárók 13., Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 1959.
- ⁴¹ Vincze Lajos naplója, 2. kötet, 1.
- ⁴² Vincze Lajos naplója, 2. kötet, 1.
- ⁴³ Interjú Horváth Ádámmal. Egy, az interneten megtalálható fénykép tanúbizonysága szerint, (<https://everydaylifeinmaoschina.files.wordpress.com/2015/01/1956e5b9b4efbc8ce6af9be6b3bde4b89ce4b88ee88b8fe88194e9a9ace6888fe59ba2e59ba2e59198e59ca8e4b880e8b5b7.jpg?w=945&h=682&zoom=2> utolsó megtekintés: 2018 november 18.) Mao elnök talált módot arra, hogy találkozzon a szovjet cirkusszal – míg a Honvéd Együttes tagjainak meg kellett elégedniük Liu Sao-csi elnökkel, Csou En-laj miniszterelnökkel és Csü Te honvédelmi miniszterrel.
- ⁴⁴ Vincze Lajos naplója, 2. kötet, 2-4.
- ⁴⁵ Interjú Horváth Ádámmal.
- ⁴⁶ *A Honvéd Együttes hiteles műsor-előjegyzési könyve*, 1949 IV. 29–1958. I. 1. A Honvéd Együttes archívuma.
- ⁴⁷ Lásd pl. Shen Zhihua and Yafeng Xia, 2009. New Evidence for China's Role in the Hungarian Crisis of October 1956: A Note. *The International History Review*, 31, 3 (September): 558–575.
- ⁴⁸ Liu Sao-csi bizottsági elnök fogadta ..., 304–305.
- ⁴⁹ Liu a „nagyhatalmi sovinizmus” fogalmával bevonta vendégeit a „belső kínai” szocializmusvitákba. A „nagyhatalmi sovinizmus” kifejezés a Szovjetunió globális vezető szerepének mértéke, jellege kapcsán kibontakozott kínai aggodalmak egyik kifejezési formája volt. A magyarországi „események” kapcsán az adta Liu számára a közvetlen aktualitását, hogy a *Zsenmin Zsipao*-ban, a központi pártlapban 1956. november 1-jén, azaz Liu moszkvai tartózkodása idején, a szovjet katonai beavatkozás előtt három nappal, olyan nyilatkozat jelent meg, amely elítélte a szovjet „nagyhatalmi sovinizmust”. (Lásd: Vámos Péter: Az SZKP XX. Kongresszusának hatása a magyar-kínai kapcsolatokra. *Múltunk*, 2006, 2, 235–256.) Liu magyar beszélgetőpartnerei nem vették az ebben foglalt jelzést, és reflexió nélkül hagyták Liu rendkívül érdekes megjegyzését.

⁵⁰ Liu Sao-csi bizottsági elnök fogadta..., 305.

⁵¹ Uo., 306–307.

⁵² Uo., 307.

⁵³ Uo.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Uo., 308.

⁵⁷ Interjú Bükky Andorral.

⁵⁸ 天桥劇場 (Tiānqiáo jùchǎng). Az 1953-ban épült épület az első kínai színház volt, melyet kifejezetten zenei színházi célra építettek. Nézőtere 1600 személy befogadására alkalmas. http://theatrebeijing.com/theatres/tianqiao_center/ (Utolsó megtekintés 2018 november 19.)

⁵⁹ Reflektorfényben Hacsaturján és Bodor, 160.

⁶⁰ Interjú Seregi Lászlóval.

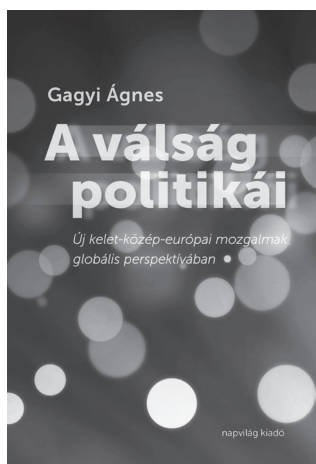
⁶¹ Forrás: A Honvéd Együttes archívuma.

⁶² Interjú Horváth Ádámmal.

⁶³ Interjú Zilahi Győzővel.

⁶⁴ Interjú Bükky Andorral.

⁶⁵ Jonathan D. Spence, 2006: China's Great Terror. *The New York Review of Books*, 53, 14 (Szeptember 21.) <http://academics.wellesley.edu/Polisci/wj/308S/Readings/Spence-MaosLast.pdf>; utolsó megtekintés 2018. november 18.; Law Yuk-fan: Liu Shaoqi (Liu Shao-ch'i) (1898–1969), Li Xiaobing (szerk.): *China at War: An Encyclopedia*, https://books.google.com/books?hl=en&lr=&id=R7qNuIJJsNEC&oi=fnd&pg=PA242&dq=%22liu+shaoqi%22+diabetes&ots=ICLt nWj8Up&sig=_z16jQCmSmvRHoYnnf4YuhRJNJE#v=onepage&q=%22liu%20shaoqi%22%20diabetes&f=false. (Utolsó megtekintés 2018. november 18.)

A 2008-as gazdasági válság nyomán világszerte megsokasodtak a társadalmi mozgalmak, és sok helyütt jelentős szerepet játszottak a válság által elindított politikai változásokban. Az elmúlt tíz évben Kelet-Közép-Európában is új tüntetéshullámok, és ezek köré szerveződő mozgalmak, politikai kezdeményezések jelentek meg. Ugyanakkor az egyes mobilizációk helyi környezete, szövetségei, politikai orientációja erős különbségeket mutat,

annak ellenére, hogy a mozgalmak a világ különböző pontjain ugyanazon válság hatásaira reagálnak. Ez a könyv arra tesz kísérletet, hogy a kelet-közép-európai új mobilizációkat elhelyezze a tágabb kortárs mozgalmi hullámmal előhívó globális válság viszonyai között. Két régiós példa, Magyarország és Románia esetében azt követi végig, hogyan illeszkednek az új kortárs mobilizációk a két ország világgazdasági és geopolitikai integrációjának helyi modelljeibe az 1970-es évek válságától a 2008-at követő válságperiódusig. A könyv külön figyelmet szentel a középosztály és a középosztálybeli politika kérdésének. Míg a 2008 utáni globális mozgalmi hullámmal sokan a középosztályok forradalmának nevezik, jelen kötet arra kérdez rá, hogyan értelmezzük a középosztály vagy a középosztálybeli politika fogalmait a régió globális integrációjának kontextusában.

Gagy Ágnes: A válság politikái.

Új kelet-közép-európai mozgalmak globális perspektívában

Kiadó: Napvilág Kiadó

ISBN: 978-963-338-434-3

313 oldal, 2800 Ft

Kapható a nagyobb könyvesboltokban és 20% kedvezménnyel megrendelhető a www.napvilagkiado.eu oldalról.